

تأثیر مدرنیته بر روی خانواده در جامعه ایران اسلامی

فاطمه شریفی^۱

چکیده

جامعه شناسان در حوزه خانواده بر این باور هستند ، که نوسازی ، مهم ترین عامل تغییر و تحولات خانواده در کشور های در حال توسعه ، به ویژه در ایران ، که پس از ورود نوسازی به کشور ، نهاد خانواده طی چند دهه اخیر ، تغییرات چشمگیری را تجربه کرده است. مدرنیسم ، ویژگی فرهنگی یک دوران تاریخی اروپا است ، که پس از رنسانس آغاز شده است . پایه های اساسی تشکیل دهنده این مکتب ، فردگرایی ، سکولاریسم و اومانیسم می باشد ، که با فرهنگ اسلامی بسیار تفاوت دارد . اسلام به خانواده و جایگاه آن اهمیت فراوانی می دهد . به دلیل فراگیری مدرنیته ، خانواده جایگاه قبلی خود را ندارد و افراد خانواده روز به روز از هم دورتر شده و روابط کمرنگ تر می گردد. مدرنیته همواره با هدف قرار دادن بنیان خانواده ، ساختار طولی و اقتدارگرایانه ، این نهاد را به هم ریخت و بحران ها و معضلاتی همچون افزایش سن ازدواج ، فردگرایی ، بالا رفتن درصد طلاق ، کاهش نرخ باروری ، افزایش خشونت بین زوجین و تغییر آداب و رسوم ازدواج را به وجود آورد . این نوشتار ، با بررسی علل این عوامل و برشمردن تأثیرات منفی ، از طریق روش کتابخانه ای ، توصیف به این باور می رسد ، که محکم ترین و کامل ترین راه ، قرار گرفتن در مسیر دین و محوریت قرار دادن خداوند ، در تمامی مراحل زندگی می باشد و همواره در مسیری گام برداریم ، که دین مبین اسلام برای ما روشن نموده است .

واژگان کلیدی: اسلام ، اومانیسم ، خانواده ، سکولار ، مدرنیته

^۱ دانش پژوه سطح ۲ مدرسه علمیه فاطمیه (س) کرج

مقدمه

خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی و طبیعی، از آغاز خلقت وجود داشته است. در این گذر زمان و پیشرفت جوامع بشر، به تدریج در ارزش ها و آداب و رسوم جامعه تغییراتی صورت گرفته است، که این تحولات در نهاد خانواده، بیشترین دگرگونی را به وجود آورده است؛ به طوری که امروز، تحول شگرفی در زمینه بینش ها، رفتار ها و ارزش های خانواده مشاهده می شود. از مهمه ترین تغییر و تحولات، می توان کاهش فرزندآوری، افزایش طلاق، هسته ای شدن خانواده، بالا رفتن سن ازدواج و تغییر شکل صمیمیت در روابط شخصی خانواده ها بر شمرد.

به دنبال تغییرات تدریجی حاصل از مدرنیته در جامعه کنونی، گروه اولیه ای چون خانواده، از قدرت و نفوذ اجتماعی شان کاسته شده و در هم ردیف گروه های ثانویه قرار گرفته اند.

از آنجایی که این تغییر و تحولات به دلیل عدم فرهنگ سازی، بحران های جبران ناپذیری را در خانواده ها و زندگی مردم به ارمغان آورده است، این نگرانی به وجود می آید، که تداوم وضع موجود، ایران را با چالش ها و آسیب های جدی رو به رو می سازد.

هدف از نوشتن این پژوهش، معرفی مولفه های مدرنیته و بیان آسیب های آن است تا آگاهی بیشتری از این عامل به نوعی مخرب در جامعه ایران اسلامی داشته باشیم؛ گرچه مدرنیسم تأثیرات مثبتی مانند ایجاد رفاه نسبی خانواده را ایجاد کرده است، اما به دلیل گستردگی تأثیرات منفی آن، که آینده به آن پرداخته می شود، تأثیرات مثبت آن تحت الشعاع قرار می گیرد و غالباً نادیده انگاشته می شود. با وجود بررسیهای انجام شده، منابع زیادی بطور جداگانه در رابطه با تاثیر مدرنیته بر روی خانواده وجود ندارد و تنها برخی پایان نامه ها و مقالات در رابطه با این موضوع به تحقق و پژوهش پرداخته اند که عبارتند از: رضایی، مریم که به تحقیق در رابطه با چگونگی تاثیر مدرنیسم بر خانواده های جامعه اسلامی پرداخته است و احمدی، فاطمه مقاله ای با عنوان تاثیر مدرنیته در خانواده که در آن پیامدهای منفی مدرنیته که سبب تزلزل و فروپاشی خانواده می شود را مورد بررسی قرار داده.

۱. مفهوم شناسی

در معنا شناسی واژگان کلیدی، می توان با شناخت مناسب تری، مقصود مقاله را فهمید و این درک و شناخت، کمک به سزایی در فرایند فهم عمیق تر مطالب دارد.

۲_۱. مفهوم خانواده

مفهوم خانواده در لغت ، خاندان ، اهل بیت ، دودمان است .^۱ از دیدگاه جامعه شناختی گیدنز ، خانواده را گروهی از اشخاص می دانند که با پیوند های خویشی مستقیم ، به هم متصل شده اند و مسئولیت نگهداری کودکان ، به عهده اعضای بزرگسال است .^۲

بر اساس دین مبین اسلام ، خانواده متشکل از افرادی است که با رابطه های سببی مثل عقد و ازدواج ، یا نسبی مانند والدینی ، خواهر و برادری و فرزندی . این افراد نسبت به هم و نوع نسبت همدیگر ، مسئولیت های اجتماعی ، تربیتی ، حقوقی ، رفتاری ، اقتصادی و دینی به یکدیگر دارند .^۳

۲_۲. مفهوم مدرنیته

مفهوم مدرن در لغت به معنی تازه ، نو و باب روز می باشد .^۴

مدرنیته در اصطلاح به شیوه ای از زندگی یا سازمان اجتماعی می گویند که از سده هفتم به بعد در اروپا به وجود آمد و به تدریج در جهان نفوذ کرد .^۵

بنا بر این واژه مدرن ، مدرنیته ، مدرناسیون و مدرنیسم ، موجب تحول بزرگ در حوزه های مختلف زندگی بشر و ایجاد روش نوین در زمینه زندگی بشر است و این شیوه ها در حوزه فلسفه و اندیشه های عقلانی و در حوزه هنر و زیبایی و دینی و معرفتی ، دچار تغییر و تحولات گسترده ای شد .^۶

از این رو می توان گفت : مدرن هر چیزی است که با سنت ها و تمدن های بازمونده از «سده میانه» می جنگد . یک جنبش فلسفی و هنری است ، که معمولاً به گرایش های نو در فرهنگ ، به ویژه در زمینه های اقتصادی ، سیاسی و علمی ورود پیدا کرده است .

۲. جایگاه خانواده در اسلام

آیات و روایات مشخصه این هستند ، که خانواده در اسلام ، به عنوان کانون پدید آورنده مهربانی ، دارای اهمیت فراوانی است .

۱. معین ، فرهنگ معین ، ص ۱۳۹۴ .

۲. گیدنز ، پیامد های مدرنیته ، ص ۲۵۲ .

۳. سالاری فر ، ، ص ۸۵ .

۴. معین ، فرهنگ معین ، ص ۳۹ .

۵. گیدنز ، پیامد های مدرنیته ، ص ۶ .

۶. جوکار ، گذری کوتاه بر تأثیر مدرنیسم بر خانواده با تأکید بر خانواده ایرانی ، ص ۸۸۳

کمال و حیات انسان ، در محیط خانواده امکان پذیر است و انسان به تنهایی نمی تواند از ظرفیت های وجود خود استفاده ببرد و نکته اصلی در اینجاست ، که این ظرفیت ها بیشتر از اینکه مادی و غریزی باشند ، روحی هستند و شاهد مثال این مطلب ، آیات قرآنی است که ازدواج را مبنی برای آرامش یابی یاد می کنند .

مانند عبارت «لتسكنوا اليها» که با لام تعلیل در آیه ۲۱ سوره روم آمده است . همچنین واکاوی روایات ، نشان می دهد تشکیل خانواده ، اساس و سنگ زیربنای نظام خانواده و نظام خانواده نیز ، سنگ زیربنای جامعه بشری است .^۱

جالب این است ، که در روایات اسلامی ، تشکیل خانواده ، مخصوصاً به ساختن یک بنا تشبیه شده است ؛ آن هم بنایی محبوب نزد خدا . در حدیثی از رسول خدا (ص) می خوانیم : « ما بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنَ التَّزْوِيجِ ؛ بنایی در اسلام نزد خداوند محبوب تر از تزویج نیست . » اهمیت این مسئله تا به آن پایه است ، که حدیثی از امیر مومنان علی (ع) می خوانیم : « بهترین شفاعت آن است که میان دو نفر برای امر ازدواج میانجگری کنی ، تا این امر به سامان برسد . »^۲ غیرت ورزی و اخلاق گرایی ، ضرورتی بنیادین در ساحت خانواده است ؛ در آموزه های روایی نسبت به خانواده « الْغَيْرَةُ الشَّدِيدَةُ عَلَى حَرَمِكَ ... ؛ غیرت شدید به ناموست ... » اشاره کرد ، که دوستی و رضایت خداوند و رسولش را به همراه دارد .^۳

به همین دلیل ، اسلام به کارکرد های مختلف این نهاد ارزشمند توجه دارد و همگان را به تشکیل خانواده و تحقق صحیح این کارکرد ها توصیه می نماید . از نظر اسلام ، خانواده محلی برای پرورش رشد و تعالی انسان و تکامل شخصیت می باشد .

شهید مطهری (ره) در رابطه با نقش ازدواج در مسیر کمالات معنوی می فرمایند : « افرادی که در تمام عمر به خاطر هدف های معنوی مجرد زندگی کرده و خواسته اند که زن و بچه نداشته باشند ، که مانع رسیدن آنها به معنویات شود ، در همه آنها یک نوع نقص است و او به صورت خامی وجود داشته

۱. کتاب نکاح ، مکارم شیرازی ، ج ۱ ، ص ۷.

۲. عاملی ، وسائل الشیعه ، ج ۱۴ ، ص ۳۰.

۳. مکارم شیرازی ، اخلاق در قرآن ، ج ۳ ، ص ۴۳۷.

است ؛ گویی انسان یک نوع کمال روحی دارد ، که آن کمال روحی جز در مدرسه خانواده ، در هیچ مدرسه ای کسب نمی شود.^۱»

۳. مولفه های مدرنیته در خانواده

از جمله مولفه های مدرنیته در خانواده به شرح ذیل می باشد :

۳_۱. فردگرایی

ریشه در جهان بینی و هستی شناسی غربی دارد . آن ها بر این ادعا هستند ، که هیچ قدرت بیرونی نباید بر خواسته های فردی ، فرمانروا باشد و تنها معیار حقیقت ، فقط فرد می باشد . عصر جدید همانطور که انسان ها را از طبیعت رانده ، به همان صورت انسان ها را از هم جدا نموده است .^۲

در روش فردگرایی ، بارزترین نمود خودخواهی در روابط فرد با دیگران به ظهور می رسد ؛ به دلیل اینکه انسان های خودخواه ، اصولاً به جهت محصور بودن در حصار خود ، متوجه وجود غیر نیستند تا برای او حتی ارزش قائل شوند . این نگرش را البته مکتب غیر دینی به وجود آورده است . در این بینش ، زنان و مردان به همسر خویش همچون رقیبی آشتی ناپذیر می نگرند و گاهی از وجود یکدیگر به عنوان سکوی پرتاب ، جهت رسیدن به آمال و آرزو ها و مقاصد شخصی استفاده می کنند . واگرایی ، لجاجت ، رقابت ناسالم و بیگانگی عاطفی را در خانواده به تصویر می کشند و به تزلزل خانواده ، تجسم عینی می بخشند .

ازدواج به خاطر ثروت ، قدرت ، زیبایی ، کسب منزلت اجتماعی و ... ، تاثیر همچنین نگرشی می باشد . استفاده از زور به جای منطق ، انتقاد مخرب ، مرد یا زن سالاری ، ضرب و شتم ، تهمت ، تحقیر و ... ، که باعث از بین رفتن حقوق مادی و معنوی افراد می شود ، که ناشی از چنین بینشی است .^۳

۳_۲. سکولاریسم

سکولاریسم یعنی غیر دینی ، غیر قدسی و به عبارتی غیر عرفی کردن امور . در واقع به زبان ساده تری به معنی حذف دین و نقش محوری و مرکزی آن از زندگی اجتماعی و سیاسی می باشد ، که می خواهد آدمیان

۱. مطهری ، تعلیم و تربیت در اسلام ، ص ۱۶۶.

۲. زیبایی نژاد ، هویت و نقش های جنسیتی ، ص ۲۸ و ۲۹.

۳. فاتحی ، فصلنامه کتاب زنان ، ص ۱۱.

چهره به چهره ، مشکلات و تجربیات خود را بیان و یا حل می کردند . با یکدیگر به مشورت می پرداختند و با هم تعامل داشتند .

امروزه رسانه ای شدن ، خانه نشینی و یا خستگی بیش از حد در جوانان و محیط خانواده ، بسیار قابل مشاهده می باشد و یا با ورود بیش از حد تلویزیون افراد خانواده ، به جای نگاه کردن به همدیگر و صحبت و معاشرت با هم ، فقط به یک نقطه خیره می شوند .

ساروخانی ، فرآیند « انفعالی شدن » را برای کودکان و « انزوای ثانویه » را برای زن و شوهر ، از مهم ترین آسیب های شبکه های اجتماعی ، مدرنیته و فضای مجازی می دانند . امروزه میزان روابط خویشاوندی به طور جدیدی کمتر شده است و از پیامدهای آن می توان به کاسته شدن ارتباط میان دو نسل اشاره نمود . در جامعه امروزی ، شاهد تفاوت نسل ها می باشیم . البته باید این را بدانیم ، که بخشی از این تفاوت ها می تواند در بین نسل ها طبیعی باشد و به نیروی تحرک و پویایی بین نسل ها مربوط می گردد . فاصله نسلی از قدیم وجود داشته است ، که نسل جوان همیشه باعث نگرانی بزرگسالان خودشان می باشند .

بر روی یک لوح سنگی از تمدن سومر قدیم نوشته شده است که : « نسل جوان ، نسلی نظام گسیخته است و این مسئله ممکن است که تمدن ما را به باد بدهد . » یعنی حدود ۵۵۰۰ سال قبل ، سخن از این بوده ، که جوانان در صدد به باد دادن تمدن سومر می باشند^۱؛ پس با در نظر گرفتن این سخن ، جوانان دیروز همانند جوانان امروز ، تفکری متفاوت دارند و با این دلهره مواجه هستند ، که مبادا نسل جدید ، دستاورد ها و زحمات و تجربیات آن ها را کوچک شمارند .

با در نظر گرفتن این که فاصله نسلی ، ریشه در تاریخ دارد ، اما نه با استفاده از همین واژه ، بلکه به صورت بیان نگرانی ها و تفاوت ها ، باید این گونه پنداشت ، که تأثیر تکنولوژی و فناوری های نوین در این مسئله ، نه تنها تأثیر می گذارد ، بلکه به شدت آن ، در صورت غفلت افزایش می دهد و همچنین می توان اینترنت را به عنوان محصول اصلی این تحولات تکنولوژی دانست ، که قدم نهادن در دنیای مجازی را برای تمامی رده های سنی فراهم نمود و باعث بروز محیط دیجیتالی در میان خانواده ها شده است و در جامعه ای همانند ایران ، در حال گذر از جامعه سنتی به مدرن است و دارای جمعیت زیادی از جوانان و نوجوانان است و با جهانی شدن و ظهور اینترنت و پرتاب امواج فرستنده های مختلف ، که پدیده ای نوظهور است ، نسل جوان ، کلکسیونی از « جدید بودن ها » را تجربه می کند ، که والدین غالباً کمتر شناختی از آن دارند و حتی حافظه

^۱ . منطقی ، بررسی اثرات اجتماعی ، ص ۲۷۶

مشترکی از آن ندارند و این سر آغاز مسئله می باشد. رسانه های جمعی و اینترنت، بیشترین اوقات فراغت افراد را مختص خودشان نموده اند.

جوانان به عنوان مصرف کنندگان ICT، بیشترین تأثیر را از این جریان به خود اختصاص داده اند. پایین آمدن مدت زمان گفتگو در بین افراد خانواده، فردیت گرایی، سلیقه مشترک بین جوانان و بزرگتران آنها و کاهش تعامل، موجب ایجاد فاصله سنی شده است، که با تغییر ارزش ها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی، شرایط جدیدی پدیدار می شود، که این فاصله نسلی را از پیش، بیشتر نمایان می سازد.^۱

بنابراین، اگر خانواده در مقابل یک پدیده جدید مقاومت نشان ندهند و ساختاری قوی داشته باشند و در مقابل با آن آشنایی پیدا بکنند، می توانند زمینه گفتگو و تعامل را با فرزندان خودشان در این زمینه فراهم بکنند و به مدد فرهنگ سازی و آموزشی که از طریق جامعه پذیری مجدد، همراه با آگاهی سازی در رابطه با ارتباط صحیح و کارآمد و سلامت در محیط مجازی و واقعی آسیب های ناشی از فضای مجازی را کاهش می دهد، تا نسل جدید، که فرزندان امروز و پدران و مادران فردای ما هستند، با عقلانیت و آگاهی، به سمت ICT کشیده شود و ضمن کنترل شرایط ف همیشگی در خاطر دارد که نباید هویت خویش را دستخوش ایماژها و نمادها قرار بدهد، که عوارض آن چیزی جز اضطراب و افسردگی و حرمان و سردرگمی نیست.^۲

۴_۶. افزایش طلاق

طبق آمارها، در دنیای مدرن، گسستگی خانواده ها، دیگر یک مشکل اجتماعی نیست، بلکه یک «بحران» است. رئیس کمیسیون اجتماعی مجلس در بررسی افزایش ۴۰ درصدی طلاق در کشور اشاره کرد و گفت: «نفوذ و رسوب آداب و رسوم غربی در کشور، پدیده ای همچون افزایش طلاق را در بین خانواده های ایرانی داشته است.»^۳

تهاجمات فرهنگی شبیه خون های فرهنگی است و این نفوذ فرهنگی از طریق روانشناسان و سیاستمداران غربی برای کشور های اسلامی و همچنین کشور ایران صورت می گیرد. خیانت زوجین از طریق پلتفرم های خارجی بیشتر صورت می گیرد و عوامل اصلی بیشتر طلاق ها، الگوی غربی و خیانت های زوجین می باشد.^۴

^۱. مقالات علمی پژوهشی، ص ۱۷۷-۱۴۵

^۲ محسنی

نتیجه گیری

با توجه به این آیه از قرآن خداوند بین شما (زنان و مردان) محبتی خاص قرار داده و به یکدیگر مهربان نموده است ؛^۱ در واقع خداوند از عشق و آرامشی سخن به میان آورده است ، که فطری بوده و ذاتاً در همه انسان ها قرار داده است ؛ به همین دلیل ، خانواده مرکز آرامش و تربیت و بستری برای رفع نیاز های انسان بوده ؛ به همین دلیل ، مهم ترین و تأثیرگذار ترین نهاد اجتماعی است ، که آدمی از بدو تولد در آن قرار می گیرد .

با ظهور رسانه و مدرنیته ، خانواده با چالش های بسیار جدی رو به رو شده است . شاید سبک زندگی مدرن ، تأثیرات مثبتی را به همراه داشته است ، اما رویکرد انسان محوری مدرنیته ، با هدف های اسلامی و الهی خانواده ، در تضاد بوده و باعث به وجود آمدن پیامد های نامطلوب برای این نهاد اجتماعی شده است .

اولین پیامد آن ، تغییر در بنیان خانواده است . پیامد دوم ، فرد گرایی به جای جمع محوری بوده است . پیامد سوم ، تغییر در اقتدارگرایی خانواده را می توان دید و چهارمین پیامدی که مدرنیته داشته است ، تغییر در فرهنگ خانواده است ، که در آن تغییر شیوه همسرگزینی ، به وجود آمدن خشونت خاموش بین زوجین ، افزایش سن ازدواج و استفاده بی رویه از فضای مجازی ، قابل مشاهده است و بحران هایی را به وجود آورده . با بررسی بیشتر اثرات مدرنیته ، می توان با آگاهی دادن از شدت هجوم آن بکاهیم و خانواده را در پرتو ساحت خداوندگار ، تعالی ببخشیم و در امان نگه داریم .

فهرست منابع

❖ قرآن کریم

۱. احمدی، علی، تحولات معاصر در شهر تهران، انتشارات شهر، ۱۳۸۹
۲. جوکار، محبوبه، گذری کوتاه بر تأثیر مدرنیسم بر خانواده با تأکید بر خانواده ایرانی، تهران، نشر پیام عدالت، ۱۳۹۱
۳. زرشناس، شهریار، مبانی نظری غرب مدرن، تهران، نشر کتاب، ۱۳۹۰
۴. زیبایی نژاد، محمدرضا، هویت و نقش های جنسیتی، ۱۳۹۰
۵. ساروخانی، باقر، نقش جهانی شدن در تغییرات دو دهه اخیر خانواده ایرانی، فصلنامه فرهنگی تربیتی زمان و خانواده سال ۱۳، شماره ۴۴، ۱۳۹۷
۶. سرایی، حامد، سیب سرخ، تهران، ۱۴۰۰
۷. شبیری زنجانی، سید موسی، در باب نکاح بر مبنای کتاب عروه الوثقای مرحوم سید یزدی، ۱۳۸۶
۸. صادقی فسایی، سهیلا، تحصیل جامعه شناختی تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی، عرفان منش، ایمان، نشریه زن در فرهنگ و هنر، شماره ۵۱، ۱۳۹۲
۹. عاملی، شیخ حر، تفصیل وسائل الشیعه، کتابخانه دیجیتال نور، ۱۳۷۶
۱۰. عزیززاده، عزیز الله، معرفی کتاب فرهنگ تشریحی اسم ها، تهران، فردوس، ۱۴۰۱
۱۱. گاردنر، ویلیام، جنگ علیه خانواده، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زمان، ۱۳۸۷
۱۲. گیدنز، آنتونی، پیامد های مدرنیته، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۶
۱۳. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۷۲
۱۴. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۸
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم، نشر مدرسه علمیه علی بن ابی طالب، ۱۳۷۷
۱۶. منطقی، مرتضی، بررسی اثرات اجتماعی، تهران، بعثت، ۱۴۰۰

منابع الکترونیکی

۱. خبرگزاری حرف رک : www.harferok.ir
۲. سایت مجلس : rc.majlis.ir

فهرست مقالات

۱. عرفان منش ، ایمان ، مقالات علمی پژوهشی ، بررسی ابعاد تأثیرات مدرن شدن بر تغییرات خانواده ایرانی ، پایان نامه کارشناسی ، رشته پژوهشگری اجتماعی ، دانشکده علوم اجتماعی ، دانشگاه تهران ، ۱۳۹۰ ،
۲. غلامی ، احمد ، روزنامه شرق ، ۱۳۹۹